

SHARQ MUTAFAKKIRLARI TALQINIDA HARBIY VATANPARVARLIK TARBIYASI

Axmedov Nodir Sadir o'g'li

**Toshkent shahar, Uchtepa tumani, 14-sonli umumta'lim maktabi,
Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik rahbari
<https://doi.org/10.5281/zenodo.16870905>**

Annotatsiya: Tezisdan Sharq mutafakkirlarining harbiy-vatanparvarlik tarbiyasiga oid qarashlari axloqiy-falsafiy va siyosiy-pedagogik manbalar asosida tahlil qilinadi. Al-Farobiy, Ibn Sino, Nizomulmuluk, Nasiriddin Tusi, Yusuf Xos Hojib, Abu Homid G'azzoliy hamda Ibn Xaldun asarlarida shijoat, burch, adolat, ijtimoiy birdamlik, fuqarolik mas'uliyati va ilm-ma'naviyat uyg'unligi harbiy tarbiyaning tayanch tamoyillari sifatida izohlanadi. Tadqiqot natijalari harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini shaxs fazilatlarini, ijtimoiy birlik va davlat boshqaruvi madaniyati bilan bir butun ko'rgan klassik yondashuv bugun ham yoshlar ongida ma'naviy immunitet, mas'uliyat va xizmatga sadoqatni shakllantirishga xizmat qilishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi, shijoat, adolat, burch, ijtimoiy birdamlik, fuqarolik mas'uliyati, Sharq mutafakkirlari.

Sharq uyg'unlash davri va undan keyingi asrlar merosi shaxs tarbiyasini ijtimoiy tuzum barqarorligi, jamiyat manfaatlari va davlat mudofaasi bilan bog'lab talqin qiladi. Harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi bu kontekstda faqat jismoniy tayyorgarlik emas, balki axloqiy komillik, aqliy pishiqlik va ijtimoiy birdamlikni uyg'unlashtiruvchi tizim sifatida ko'riladi. Fozil shahar, adolatli hukmdor, tartibli lashkar va ma'rifatli fuqaro haqidagi konseptlar harbiy xizmatning ma'naviy mazmunini belgilaydi. Mazkur Tezis ana shu manbalar asosida hozirgi ta'lim-tarbiya amaliyotiga metodik va falsafiy xulosalar chiqarishga qaratilgan.

Tadqiqotning maqsadi Sharq mutafakkirlari merosida harbiy-vatanparvarlik tarbiyasining mazmuni va vazifalarini aniqlash, uni shakllantiruvchi axloqiy kategoriyalar hamda ijtimoiy-siyosiy tamoyillarni yoritish va ularni zamonaviy ta'lim hamda fuqarolik tarbiyasiga integratsiya qilish yo'llarini konseptual asoslashdan iborat.

Ishda klassik asarlarning tanlangan matnlari konseptual-mavzu tahlili usulida o'rganildi. Matnlaroqiy qiyoslash orqali shijoat, burch, adolat, tartib-intizom, ilm-ma'rifat, ijtimoiy birdamlik kabi kategoriyalar talqinining umumiyligi va farqlari aniqlandi. Siyosiy-axloqiy traktatlar va tarixiy-sotsiologik asarlardagi g'oyalar harbiy tarbiyaning pedagogik, psixologik va ijtimoiy asoslari bilan bog'landi. Zamonaviy pedagogik talqin uchun "fazilat-institut-amal" mantiqiy chizig'i asosida tushunchalar tizimlashtirildi.

Al-Farobiy fozil shahar g'oyasini axloqiy kamolot va aqliy yetuklikka tayangan ijtimoiy tartib sifatida talqin etar ekan, shijoatni nafaqat jangovar fazilat, balki aql tomonidan boshqariladigan irodaviy quvvat deb izohlaydi. Bu yondashuvda harbiy-vatanparvarlik tarbiyasi hissiy jo'shqinlikni maqsadga muvofiq aqliy mezonlar bilan uyg'unlashtirishni talab qiladi; ya'ni xizmatga sadoqat, qat'iyat va me'yoriy intizom ongli tanlov natijasidir. Ibn Sino temperament va odatlarni tarbiya yo'li bilan muvozanatlashni asoslab, jismoniy mashq bilan bir qatorda nutq madaniyati, hissiy barqarorlik va hushyor tafakkur jangchining ruhiy tayyorgarligini belgilashini ko'rsatadi. Demak, sog'lom tana va hushyor aql birligi vatanparvarlik tarbiyasining tabiiy poydevoridir.

Nizomulmuluk "Siyosatnoma"da qo'shin tuzilishi, taqdirlash va javobgarlik mezonlari, xizmatda halollik va adolatga rioya qilishni davlat qudratining kafolati sifatida bayon qiladi.

Ustuvor g'oya shuki, harbiy tizimdagi adolat va tartib fuqarolarning davlatga ishonchini mustahkamlaydi, bu ishonch esa uyushgan himoya qobiliyatiga aylanadi. Nasiriddin Tusi axloqiy-falsafiy tuzilmani "shijoat-himmat-adl" uchligi orqali yoritib, shijoatni nafsiy borliqni yenguvchi ijtimoiy fazilat tarzida talqin qiladi; unda burch va mas'uliyat tushunchalari bilan uyg'unlik asosiy shartdir. Yusuf Xos Hojib davlat va jamiyat boshqaruvida donishmandlik, adolat va sadoqatni markazga qo'yib, lashkar va mansab egalarining odobi, so'zida turishi, omma bilan muomala madaniyati harbiy kuchning ichki birligini ta'minlashini uqtiradi.

Abu Homid G'azzoliy niyat pokligi, halollik va mas'uliyatni e'tiqodiy-axloqiy tayanch sifatida ko'rsatadi. Bu nuqtai nazar jangchi shaxsida vatan xizmatining ma'naviy mazmunini kuchaytiradi: kuch qo'llash axloqiy me'yor bilan tartiblanadi, zulm va haddan oshishdan tiyilish mezonlari mustahkamlanadi. Ibn Xaldun "asabiyya" — ijtimoiy birdamlik va o'zaro homiylik g'oyasini ilgari surib, jamoaning ruhiy birligi harbiy salohiyatning bosh manbai ekanini ta'kidlaydi. Demak, vatanparvarlik tarbiyasi individual fazilatlarni jamoaviy birdamlik va siyosiy madaniyat bilan bog'lagandagina samarali bo'ladi.

Ushbu konseptlar zamonaviy ta'lim amaliyotida bir-birini to'ldiradi. Birinchidan, shijoat va burch tushunchalarini fuqarolik ta'limi bilan bog'lash yoshlarni xizmatga tayyorlashda axloqiy ma'noni kuchaytiradi. Ikkinchidan, adolat va halollik tamoyillariga asoslangan boshqaruv madaniyati harbiy tizimda ishonch muhitini yaratib, xizmat intizomini ichki e'tiqodga aylantiradi. Uchinchidan, jismoniy tayyorgarlik bilan bir qatorda nutq madaniyati, murosachilik, hissiy barqarorlik va tanqidiy fikrlash kabi kompetensiyalarni rivojlantirish harbiy-vatanparvarlik tarbiyasining psixologik tayanchini mustahkamlaydi. To'rtinchidan, ijtimoiy birdamlikni kuchaytiruvchi fuqarolik tashabbuslari, xotira va qadriyatlar bilan ishlash, ijtimoiy muloqot maydonlarida odob me'yorlarini mustahkamlash yoshlar ongida vatanparvarlikni kundalik xulqiy odat darajasiga ko'taradi. Natijada klassik merosdan kelib chiqqan "fazilat-institut-amal" yondashuvi bugungi harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini mazmunan boyitadi va uni barqaror ijtimoiy qadriyatga aylantiradi.

Sharq mutafakkirlarining merosi harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini fazilatlar ontologiyasi, ijtimoiy birdamlik sotsiologiyasi va adolatga tayangan boshqaruv madaniyati birligi sifatida talqin qiladi. Aql boshqaradigan shijoat, pok niyat, burch va adolatga sodiqlik, ijtimoiy birdamlik va ilm-ma'rifat uyg'unligi zamonaviy yoshlar tarbiyasida ham strategik ahamiyatga ega. Ushbu tamoyillarni o'quv dasturlarida axiologik mazmun bilan boyitish, psixologik barqarorlik va kommunikativ kompetensiyalar bilan qo'llab-quvvatlash, institutlar faoliyatiga halollik va javobgarlik me'yorlarini chuqur singdirish harbiy-vatanparvarlik tarbiyasining samaradorligini oshiradi.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Al-Farabi. Al-Madina al-Fadila (On the Perfect State) / transl. R. Walzer. — Oxford: Clarendon Press, 1985. — 500 p.
2. Avicenna (Ibn Sina). The Metaphysics of "The Healing" / transl. M. E. Marmura. — Provo: Brigham Young University Press, 2005. — 442 p.
3. Nizam al-Mulk. The Book of Government: or Rules for Kings (Siyasat-nama) / transl. H. Darke. — London: Routledge & Kegan Paul, 1960. — 276 p.

4. Nasir al-Din Tusi. The Nasirean Ethics (Akhlaq-i Nasiri) / transl. G. M. Wickens. — London: George Allen & Unwin, 1964. — 361 p.
5. Yusuf Khash Hajib. Wisdom of Royal Glory (Kutadgu Bilig) / transl. R. Dankoff. — Chicago: University of Chicago Press, 1983. — 486 p.
6. Al-Ghazali. Ihya' 'Ulum al-Din (The Revival of the Religious Sciences). — Beirut: Dar al-Kutub al-'Ilmiyya, 2005. — 4 vols.
7. Ibn Khaldun. The Muqaddimah: An Introduction to History / transl. F. Rosenthal. — Princeton: Princeton University Press, 1967. — 3 vols.
8. Navoiy A. Mahbub ul-qulub. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1983. — 400 b.

INNOVATIVE
ACADEMY